

โครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี (อพ.สธ.) ในส่วนของกรมวิทยาศาสตร์ทหารเรือ (วศ.ทร.)

เป้าหมายรวมของการดำเนินการ : เพื่อพัฒนาบุคลากร อนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากร ให้เกิดประโยชน์ถึงมหาชนไทย

วัตถุประสงค์ของการดำเนินงานตามแผนแม่บท อพ.สธ. ระยะ ๕ ปีที่ ๗ (๑ ต.ค.๖๔- ๓๐ ก.ย.๖๙)

- ให้เข้าใจและเห็นความสำคัญของทรัพยากร
- ให้ร่วมคิด ร่วมปฏิบัติจนเกิดผลประโยชน์ถึงมหาชนชาวไทย
- ให้มีระบบข้อมูลทรัพยากรสื่อถึงกันได้ทั่วประเทศ

ฐานทรัพยากร ๓ ประเภท

- ทรัพยากรกายภาพ
- ทรัพยากรชีวภาพ
- ทรัพยากรวัฒนธรรมและภูมิปัญญา

แนวทางการดำเนินงานตามแผนแม่บท อพ.สธ. ระยะ ๕ ปีที่ ๗ (๑ ต.ค.๖๔- ๓๐ ก.ย.๖๙)

กรอบที่ ๑ การเรียนรู้ทรัพยากร ประกอบด้วย ๓ กิจกรรม ได้แก่ กิจกรรมปลูกรักษาทรัพยากร กิจกรรมสำรวจรวบรวมทรัพยากร และกิจกรรมปกป้องทรัพยากร

กรอบที่ ๒ การใช้ประโยชน์ทรัพยากร ประกอบด้วย ๓ กิจกรรม ได้แก่ กิจกรรมอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ กิจกรรมศูนย์ข้อมูลทรัพยากร และกิจกรรมวางแผนพัฒนาทรัพยากร

กรอบที่ ๓ การสร้างสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากร ประกอบด้วย ๒ กิจกรรม ได้แก่ กิจกรรมการสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรและกิจกรรมพิเศษสนับสนุนการอนุรักษ์ทรัพยากร

การดำเนินงานของ วศ.ทร. ในกรอบที่ ๑ : กิจกรรมสำรวจ รวบรวมทรัพยากร

ชื่อโครงการ “ การสำรวจรวบรวมพันธุกรรมพืชและปลูกคืนถิ่นกล้วยไม้หายาก ”

วิธีการดำเนินงานโดยสรุป

- สำรวจ รวบรวมทรัพยากร พันธุกรรมพืช เพื่อนำมาขยายพันธุ์ เพิ่มจำนวนและปลูกคืนถิ่นในพื้นที่

อนุรักษ์

วัตถุประสงค์

- เพื่อร่วมสนองโครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชอันเนื่องมาจากพระราชดำริ
- เพื่ออนุรักษ์กล้วยไม้ป่าที่หายาก หรือใกล้สูญพันธุ์ให้มีจำนวนเพิ่มมากขึ้นในท้องถิ่นเดิมและในสภาพ

ธรรมชาติ

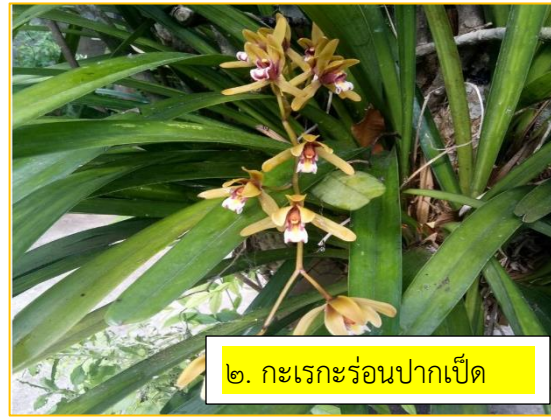
- เพื่อให้ประชาชนหรือชุมชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในโครงการอนุรักษ์ทรัพยากรที่มีคุณค่า

บทสรุปการดำเนินโครงการ

กองทัพเรือได้ร่วมสนองพระราชดำริ ในโครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชอันเนื่องมาจากพระราชดำริ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ตั้งแต่เดือนเมษายน ๒๕๔๑ โดยมีหน่วยต่าง ๆ ของ กองทัพเรือ ร่วมปฏิบัติงาน ซึ่งในส่วนของ วศ.ทร. ได้เข้าร่วมปฏิบัติงานในด้านการ ตรวจวิเคราะห์และประเมินผลคุณภาพของ น้ำผิวดิน น้ำทะเลชายฝั่งและดิน ตามหมู่เกาะต่าง ๆ ที่ได้มีการสำรวจ นอกจากนี้ยังได้ปฏิบัติงานด้านการสำรวจ ความหลากหลายของทรัพยากรทางชีวภาพ ร่วมกับคณะปฏิบัติงาน วิทยาการจากมหาวิทยาลัยและสถาบันที่ร่วม สนองพระราชดำริ และการศึกษาการนำมาใช้ประโยชน์ด้านต่าง ๆ จากทรัพยากรทางชีวภาพที่ได้มีการสำรวจ จากการที่ วศ.ทร. ได้เข้าร่วมดำเนินการโครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืช ฯ และร่วมปฏิบัติงานด้านการสำรวจความ หลากหลายของทรัพยากรชีวภาพตามหมู่เกาะต่าง ๆ และเห็นว่ากล้วยไม้ป่า บางชนิดที่พบยาก หรือใกล้สูญพันธุ์ และบางชนิดในธรรมชาติที่สำรวจไม่พบ แต่อาจพบตามบ้านเรือนของประชาชน เนื่องจากชาวบ้านที่อยู่ในท้องถิ่น ได้ไปเก็บจากแหล่งที่อยู่ตามธรรมชาติมาปลูกไว้บริเวณบ้านเรือนของตนเอง เพราะกล้วยไม้ป่าบางชนิดสามารถใช้ เป็นยาสมุนไพรพื้นบ้าน บางชนิดให้ดอกที่สวยงาม แต่เมื่อชาวบ้านนำมาปลูกไว้ที่บ้านเรือนของตน หากแต่ดูแลไม่ ถูกต้องกล้วยไม้อาจจะตายได้ ซึ่งเป็นสาเหตุหนึ่ง ที่ทำให้กล้วยไม้อาจสูญพันธุ์จากแหล่งธรรมชาติ นอกจากนี้ยังมี สาเหตุอื่น ๆ เช่น มีผู้เข้าไปลักลอบเก็บกล้วยไม้ ป่าออกมาขาย หรือจากภัยพิบัติทางธรรมชาติ เช่น ความแห้งแล้ง น้ำท่วมจากสึนามิ จากเหตุผลดังกล่าว ทำให้ วศ.ทร. มีความสนใจที่จะสำรวจกล้วยไม้ป่าในพื้นที่บริเวณเกาะต่าง ๆ ที่ได้สำรวจและเมื่อเดือนเมษายน ๒๕๔๗ คณะปฏิบัติงานวิทยาการได้ไปสำรวจที่เกาะพระทอง และหมู่เกาะ ใกล้เคียง อ.คุระบุรี จ.พังงา ซึ่งเป็นเกาะที่มีความหลากหลายทางชีวภาพที่สูงมากแห่งหนึ่งของประเทศไทย ได้พบกล้วยไม้เพชรหึงซึ่งเป็นกล้วยไม้หายาก ทาง วศ.ทร. จึงมีแนวความคิดที่จะนำกล้วยไม้เพชรหึง มาเพาะเลี้ยง เนื้อเยื่อ และปัจจุบันได้ขยายขอบเขตชนิดพันธุ์กล้วยไม้่อีกหลายชนิด อย่างไรก็ดี จำนวนพันธุ์กล้วยไม้ที่สามารถ ขยายพันธุ์เพาะเลี้ยงและปลูกคืนถิ่นแล้ว มีจำนวน ๔ ชนิดที่สำคัญ ได้แก่ เพชรหึง เอื้องกะระกระรอนปากเป็ด เอื้องเหลืองจันทบูร และเอื้องไอยเรศ (หางกระรอก) นอกจากนี้ ยังมีชนิดพันธุ์อื่น ๆ ที่อยู่ระหว่างการศึกษา

รูปแสดงการอนุรักษ์และการอนุบาลตัวอย่างกล้วยไม้จากการสำรวจ

รูปแสดงพันธุ์กล้วยไม้ที่รวบรวม นำมาขยายพันธุ์และปลูกคืนถิ่น

รูปกิจกรรมการปลูกคืนถิ่นกล้วยไม้หายาก ณ โรงเรียนเกาะกูดวิทยาคม อ.เกาะกูด จว.ตราด

รูปกิจกรรมการปลูกคืนถิ่นกล้วยไม้หายาก ณ เกาะช้าง จว.ตราด

รูปกิจกรรมการปลูกคืนถิ่นกล้วยไม้หายาก ณ อุทยานแห่งชาติเขาหลัก-ลำรู่ จ.พังงา

ข้อมูลกล้วยไม้ที่นำมาขยายพันธุ์และปลูกคืนถิ่น

๑. เพชรหึง

ชื่อสามัญ Tiger orchid, Leopard flower

อภิปทยาศาสตร์ Grammatophyllum speciosum Blume

วงศ์กล้วยไม้ (ORCHIDACEAE) และอยู่ในวงศ์ย่อย EPIDENDROIDEAE

กล้วยไม้เพชรหึง มีชื่อท้องถิ่นอื่น ๆ ว่า กล้วยกา กะดำพะนาย ตับตาน ว่านหางช้าง ว่านงูเหลือม เอื้องพร้าว เป็นต้น สามารถพบได้ตามป่าดิบชื้นทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงใต้ และทางภาคใต้

ต้นเพชรหึง เป็นกล้วยไม้ที่มีถิ่นกำเนิดอยู่ในเขตร้อนของทวีปเอเชียและในหมู่เกาะตอนใต้ของมหาสมุทรแปซิฟิก ในประเทศไทยสามารถพบได้ตามธรรมชาติในป่าของจังหวัด

พิษณุโลก ฉะเชิงเทรา เลย ชลบุรี ชุมพร สุราษฎร์ธานี ตรัง และนราธิวาส สาเหตุที่คนไทยส่วนใหญ่เรียกเพชรหึงว่าเป็น "ว่าน" นั้นเป็นเพราะว่านเพชรหึงมีสรรพคุณเป็นยาสมุนไพร

ลักษณะทางสัณฐานวิทยา

ต้นว่านเพชรหึง : จัดเป็นกล้วยไม้ที่ใหญ่ที่สุดในโลก เป็นกล้วยไม้ประเภทแตกกอ มีระบบรากอากาศ มักเกาะอาศัยอยู่บนพรรณไม้อื่น อาจมีลำต้นสูงได้ถึง ๓ เมตร ลำต้นมีขนาดเส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ ๓-๕ เซนติเมตร เมื่อเจริญเต็มที่ จะเปลี่ยนจากสีเขียวแกมเหลืองเป็นสีเหลือง ว่านเพชรหึงเป็นกล้วยไม้ที่ชอบแสงแดดค่อนข้างมาก (แต่ไม่จัดมากนัก) ขยายพันธุ์ด้วยวิธีการแยกหน่อ

ใบว่านเพชรหิิง : ใบเป็นใบเดี่ยว ออกเรียงสลับกันบนลำต้น ลักษณะเป็นรูปเส้นยาวและแคบ เป็นรูปแถบ ใบมีความกว้างประมาณ ๓-๔ เซนติเมตรและยาวประมาณ ๓๐-๖๐ เซนติเมตร แผ่นใบเหนียวคล้ายแผ่นหนัง เรียงตัวในระนาบเดียวกัน ใบอ่อนจะโค้งลงด้านล่าง เมื่อแก่จัดจะร่วงหลุดไปจากลำต้น ทั้งรอยแผลไว้เป็นระยะ ๆ ซึ่งมองดูคล้ายข้อบนลำต้น

ลักษณะของใบกล้วยไม้เพชรหิิง

ดอกว่านเพชรหิิง : ออกดอกเป็นช่อขนาดใหญ่บริเวณยอดครั้งละ ๒-๓ ช่อ โดยดอกจะทยอยบานติดต่อกันประมาณ ๓ เดือน โดยช่อดอกจะมีทั้งแบบเป็นช่อห้อยและช่อตั้ง ช่อดอกมักโค้งลงและอาจยาวได้ถึง ๒ เมตร ส่วนก้านดอกจะยาวประมาณ ๑๕-๓๐ เซนติเมตร แต่ละช่อมีดอกย่อยเป็นจำนวนมาก (๗๕-๑๒๕ ดอก) ดอกย่อยมีกลีบดอก ๕ กลีบ กลีบดอกย่อยจะมีขนาดใหญ่และหนา เมื่อบานเต็มที่จะมีขนาดกว้างประมาณ ๖-๘ เซนติเมตร โดยกลีบเลี้ยงและกลีบดอกพื้นมีสีเหลืองหม่นหรือเหลืองอมเขียวและมีจุดประสีน้ำตาลแกมม่วงกระจายอยู่ทั่วกลีบคล้ายกับลายเสือ กลีบปากจะเล็กกว่ากลีบอื่น ๆ และแผ่นกลีบจะแยกเป็นสามแฉก ส่วนกลางกลีบมีสันนูน ๓ สัน หูกลีบเป็นปากตั้งโค้งขึ้น ดอกมีเกสรตัวผู้ ๓ ก้าน มีเกสรตัวเมีย ๑ ก้าน และมีรังไข่ ๓ ห้อง และจะออกดอกในช่วงเดือนกรกฎาคมถึงเดือนตุลาคมของทุกปี แต่จะต้องมีอายุตั้งแต่ ๕ ปีขึ้นไปถึงจะออกดอกให้ชมได้อย่างสวยงาม

ผลว่านเพชรหิิง ผลมีพู ๓ พู รูปร่างยาว ผลเมื่อแก่แห้งจะแตกออกเป็นกลีบ ๓ กลีบ ภายในผลมีเมล็ดสีดำขนาดเล็กอยู่เป็นจำนวนมาก และจะปลิวไปตามลม

ลักษณะของผลกล้วยไม้เพชรหิิง

การนำไปใช้ประโยชน์

๑. ใช้เป็นยาอายุวัฒนะ ด้วยการใช้ลำต้นกับก้านใบนำมาหั่นบาง ๆ ล้างน้ำให้สะอาดแล้วนำมาใส่โหลลดองกับเหล้าไว้ตี๋ม (ลำต้น, ก้านใบ)
๒. ใช้เป็นยาบำรุงกำลัง (ใช้สูตรเดียวกับยาอายุวัฒนะ) (ลำต้น, ก้านใบ)
๓. ช่วยแก้อาการไอและอาการเจ็บคอ (ไม่ระบุส่วนที่ใช้)
๔. ช่วยขับลมในลำไส้ (ใช้สูตรเดียวกับยาอายุวัฒนะ) (ลำต้น, ก้านใบ)
๕. ลำต้นเพชรหิิงใช้ตำผสมเหล้าเอาน้ำมากินหรือนำมาฝนกับเหล้าตี๋ม ส่วนกากที่เหลือเอามาใช้พอกปากแผล มีฤทธิ์เป็นยาเย็นช่วยถอนพิษ แก้อาการอักเสบเนื่องจากถูกงูกัด ช่วยแก้พิษงูกัด พิษตะขาบ และพิษแมงป่องต่อย (ลำต้น) แต่อีกข้อมูลหนึ่งระบุว่า ถ้าเป็นงูมีพิษไม่ควรใช้
๖. ช่วยรักษาอาการผื่นคันมีน้ำเหลือง (ลำต้น)
๗. ลำต้นใช้ฝนกับน้ำข้าวข้าวใช้ทาพอรักษาฝี (ลำต้น) ช่วยรักษาฝีประจำรอย

๒. กะเรกะร้อนปากเปิด

ชื่อสามัญ Epiphytic orchid

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Cymbidium findlaysonianum* Lindl.

วงศ์กล้วยไม้ (ORCHIDACEAE)

กะเรกะร้อนปากเปิด เป็นกล้วยไม้ที่ลำต้นเจริญทางด้านข้าง ช่อดอกยาวมากและห้อยลง สีเหลืองเข้ม มีเส้นแดงที่กลางกลีบดอก ดอกช่วงมีนาคมถึงพฤษภาคม ในไทยพบที่นครศรีธรรมราช ตรัง และนราธิวาส

ลักษณะทางสัณฐานวิทยา

ลักษณะใบกะเรกะร้อนปากเปิด

เป็นกล้วยไม้แบบอิงอาศัยขึ้นเป็นกอแน่น พบตามต้นไม้ขนาดใหญ่ ลำต้น เจริญทางด้านข้าง ลำลูกกล้วยรูปรีแบน ใบ รูปขอบขนานเป็นแถบยาวหนาและแข็ง ขนาด ๑๘-๕๐ เซนติเมตร โคนลำต้นมีใบซ้อนแน่น ราก มีจำนวนมากเป็นกระจุก ดอก ช่อแบบกระจะ ยาว ๒๐-๖๐ เซนติเมตร ช่อดอกห้อยลง กลีบดอกสีเหลืองอมน้ำตาล กลีบปากขอบสีขาว กลางกลีบมีสีม่วงแดง ขนาดประมาณ ๓ เซนติเมตร ผล รูปรี ขนาด ๒.๕-๓.๕ x ๕.๕-๗.๐ เซนติเมตร ผลอ่อนสีเขียว ผลแก่ สีเขียวอมเหลือง

การนำไปใช้ประโยชน์

๑. ใบสดเมื่อนำไปลนไฟให้นุ่มแล้วบีบเอาน้ำมาหยอดหู แก้หูเป็นน้ำหนวก (ใบสด)
๒. เมล็ดนำมาใช้โรยใส่แผลเพื่อซับเลือดหรือใส่แผลเน่า (ใบสด)
๓. นอกจากจะใช้เป็นยาสมุนไพรแล้ว ยังสามารถนำไปปลูกเป็นไม้ประดับได้อีกด้วย

๓. เหลืองจันทร์บูร

ชื่อสามัญ Royal Botanic Gardens

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Dendrobium friedericksianum* Rchb.f.

วงศ์กล้วยไม้ (ORCHIDACEAE)

กล้วยไม้เหลืองจันทบุรี มีถิ่นกำเนิดแถบจ.จันทบุรี เป็นกล้วยไม้สกุลหวาย มีลำลูกกล้วยลักษณะเป็นโคนเล็กแล้วค่อยโป่งไปทางตอนปลาย ขนาดลำยาวมาก บางต้นยาวถึง ๗๕ เซนติเมตร เมื่อดำแก่จะเป็นสีเหลือง โดยด้านข้างของลำจะมีใบอยู่ทั้งสองข้าง ช่อดอกออกตามข้อของลำ ออกดอกเป็นช่อ กลีบดอกเป็นมัน รอบแรกดอกจะเป็นสีเหลืองอ่อน แล้วจะค่อยๆเข้มขึ้นจนเป็นสีจำปา ปากสีเข้มกว่ากลีบในคอ มีสีแต้มเป็นสีเลือดหมู ๒ แต้ม ขนาดดอกโตประมาณ 5 เซนติเมตร ช่วง

ออกดอกประมาณเดือนมกราคม-เมษายน พบและการกระจายพันธุ์เฉพาะในประเทศไทย เป็นประเภทกล้วยไม้อิงอาศัย เจริญเติบโตทางด้านข้าง

ลักษณะทางสัณฐานวิทยา

ลำต้นกล้วยไม้เหลืองจันทบุรี : ลำลูกกล้วยห้อยลง เส้นผ่านศูนย์กลาง ๑ - ๑.๕ เซนติเมตร ยาว ๔๐ - ๗๐ เซนติเมตร ผิวแห้งเป็นสันและมีร่องตามยาว

ใบกล้วยไม้เหลืองจันทบุรี : ใบรูปหอก ออกเรียงสลับในระนาบเดียว กว้าง ๒ - ๒.๕ เซนติเมตร ยาว ๘ - ๑๐ เซนติเมตร มักทิ้งใบช่วงออกดอก

ดอกกล้วยไม้เหลืองจันทบุรี : ช่อดอกออกที่ข้อบนลำลูกกล้วย แต่ละช่อมี ๓ - ๖ ดอก ดอกขนาด ๓.๕ - ๔ เซนติเมตร ดอกสีเหลือง กลีบปากมีแต้มสีน้ำตาล ดอกบานได้นาน ออกดอกเดือนกุมภาพันธ์ - มีนาคม

ลักษณะใบของกล้วยไม้เหลืองจันทบุรี

๔. เอิ้งหางกระรอก (ไอยเรศ)

ชื่อสามัญ Foxtail orchid

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Rhynchostylis retusa* (L.) Blume.

วงศ์กล้วยไม้ (ORCHIDACEAE)

เอื้องทางกระรอก (ไอยเรศ) เป็นกล้วยไม้ในประเทศไทย มีลักษณะมีลำต้นใหญ่แข็งแรงคล้ายกล้วยไม้ช้าง แต่ใบยาวกว่าและแคบกว่า ใบยาว มีทางสีเขียวแก่สลับกับสีเขียวอ่อนตามความยาวของใบคล้ายกล้วยไม้ช้าง ปลายใบมีลักษณะเป็นพื้นแหลมไม่เท่ากัน ช่อดอกเป็นรูปทรงกระบอก โค้งห้อยลง มีดอกแน่นช่อ ในหนึ่งช่อมีดอกประมาณ ๑๕๐ ดอก มากกว่ากล้วยไม้ช้าง รูปร่างลักษณะของช่อดอกที่ยาวเป็นรูปทรงกระบอกคล้ายกับลักษณะของพวงมาลัย จึงเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “พวงมาลัย” ต้นใหญ่ๆ มักจะแตกหน่อที่โคนต้น เกิดเป็นกอใหญ่ขึ้น ฤดูกาลออกดอกอยู่ในเดือนเมษายนถึงพฤษภาคม พบได้ในทุกภาคของประเทศไทย

ลักษณะทางสัณฐานวิทยา

ลำต้นเอื้องทางกระรอก : กล้วยไม้อิงอาศัย ลำต้นเรียว มักจะเอนห้อยลงเล็กน้อย สูง ๒๐-๔๐ เซนติเมตร รากยาว

ใบเอื้องทางกระรอก : รูปขอบขนานโค้ง กว้าง ๑.๕-๕ เซนติเมตร ยาว ๑๕-๕๐ เซนติเมตร แผ่นใบไม่หนามาก แต่เหนียว ปลายหยักเว้า เรียงตัวสลับซ้ายขวา

ดอกเอื้องทางกระรอก : สีม่วงอ่อน ออกตามข้อเป็นพวงห้อยลง ยาว ๓๐-๕๐ เซนติเมตร ดอกย่อยเรียงแน่นเป็นระเบียบคล้ายพวงมาลัยดอกบานเต็มที่กว้าง ๑.๒ - ๑.๕ เซนติเมตร กลีบเลี้ยงและกลีบดอกสีขาว มีประสีม่วงอมแดง กลีบปากมีแต้มสีชมพูเข้มมีเดือยสีขาวอม มีกลิ่นหอมเย็น ดอกบานทนเป็นสัปดาห์

ลักษณะดอกและใบของเอื้องทางกระรอก
